

Csoóri Sándor panaszáról

Több mint negyedszázados tapasztalat alapján állíthatom: ha Csoóri Sándor el van keseredve, azt mindig nagy okok okolják. Keserűségeinek krónikájából riasztóan pontos társadalomtörténet ke-
rekedne. És mellesleg egy elfogultság története is.

Csoóri elfogultságát egy olyan ember lelki hormonjai választották ki magukból, aki szakadatlanul a szó hatalmát vonultatja fel a tények hatalma ellen. Minthogy azonban az előbb említett hatalom csak metaforikus, az utóbbi viszont valóságos, ő — igaz demokrataként — a gyengébb fél segítségére siet. A szót stílárís búbjál és különféle indulatokkal támogatja meg. Ezek részben az Ady-féle „Eb ura fakó” és „Ugocsa non coronat” rokonai, vagyis annak a felismerésnek a stílusai, hogy a létezés még nem jelent létjogosultságot, és hogy az avas, rossz tények szövevényének inkább szégyenkeznie mint fölényeskednie kéne, ha szembe kerül azokkal a követelményekkel, amelyekkel létrejöttét indokolja. Csak hogy az ilyen indulatok — a kritikai magatartás feltételei és kifejeződései — gyakran görgetnek olyan követelményeket is magukkal, amelyek az erjesztő elfogultságba utópisztikus vagy közhelesen ábrándos elemeket is visznek.

Erre az elvont okoskodásra *A panaszos hangról* című Csoóri-cikk készített. Oszintén szólva elbűvölt a diagnózis kegyetlensége. Fokozódó élvezettel olvastam — mert még a rossz igazságra is örömmel ismerünk rá, ha szabatosan találják elénk —, hogy milyen megalázó szerepkörbe cselezte bele magát irodalmunk: „Mert vallani már régóta szabad: morogni, óbégatni, gúnyolódni, akár napestig.” A siránkozások és „botránys leltárkészítések” jogáért nem csak fizetnünk nem kell, hanem ráadásul még egy boldog olvasóközséget is kapunk, melyet kielégít, hogy csüggedtségeit és vereségeit viszontláthatja a fehér papíron. Az irodalom tehát afféle villámhátró, mely igazságaival a „közöny, meddőség, tanácstalanság” állapotára kárhóztatja művelőjét és közönségét egyaránt. Ezzel szemben Csoóri, aki nyilván meguntta ezt a pojáca-szerepet, azt a követelményt állítja az irodalom elé, hogy „meg kell tanulnia föllázadni a cselekvés jogáért küzdő élet nevében”. Nekem nagyon tetszik ez a követelmény, és nem értek egyet Mezei Andrással, aki szerint az fró lázadás kimerül: a botránys feltérképezésében. Nem kívánok senkinek újabb segesvári halált, se újabb tudóbajt, tébolyt, vasúti sint, csak azt jegyzem meg, hogy az fró jó esetben ember is, tehát léte nem merül ki tapasztalatainak megfogalmazásában. Vagyis: élete, élete és halála nem vezethető le fróságából, hanem ugyanannak a személyiségnek a követelményei, mint a neve által félmjelzett művek. Csak bürokratikus irodalmár-szemlélet vallhatja, hogy a műveken kívűl viruló élet már nem az fró dolga, lázadási lehetőségeit a betűkben kell kiélnie. Ahogy aggasztónak tartom, ha a költő azért szólít le valakit az utcán, mert szonettet óhajt írni róla, úgy kell elutasítanom az olyan lázadást is, mely irodalmi tevékenységre korlátozza magát. Az irodalomtörténet nem pusztán műveknek, hanem személyiségeknek a folvamatossága is. Kiváltságos módon olyan nemzeteknél, ahol a közállapotok hagyományos nyomorúsága az frókat — és általában a kiművelt emberfőket — olykor jónási viszolygásuk ellené-

re, prófétai, népnevelői vagy amik még kínosabb: forradalmi szerepkörbe kényszeríti.

Csoóri elfogultsága nem kis mértékben onnan ered, hogy amúgy istenigazából felvállal egy efféle szerepkört. Ehhez szükséges némi megszállottság, a talpraesett filiszter-értelem ugyanis azt súgja, hogy jól végzett napi lázongás után ki kell alkudni a napi különbeke lehet legkedvezőbb feltételeit. Csak hogy az ilyen megszállottság közösséget áhít, és ez a bökkenő. A botránys leltárkészítők céhe ugyanis éppen a közösség hiányát tekintti a legnagyobb botránynak. Csoóri úgy segít ezen, hogy valamiféle ábrándos nemzetfogalmat kreál és követel: „Irodalmunkat én azért látom a borús tengődés állapotában vergődőn, s kiemelkedő értékeivel is csak félsikerig jutni, mert ha egy nemzet nem közös vállalkozás, akkor minden mozdulatában ott van a bizonytalanság reflexe. S ott van a szellemében is.” Amikor ezt a bekezdést elolvastam, felemeltem szememet a papírról, a tátrai csúcsok fölé, az égre, mely példamutatón üres volt. Nálunk a nemzet évszázadok óta már csak azért sem lehetett közös vállalkozás, mert — egy-egy kurta pilanattól eltekintve — állandóan szembekerült egymással — hamis, de történelmileg szükségszerű alternatívaként — a haladás és a nemzeti szellem. Irodalmunk kiemelkedő értékei mégis teljes sikerre jutottak, noha többnyire belepustultak ebbe a sikerbe. Mikor mondható egy nemzetről, hogy közös vállalkozás? Talán hódító háborúk idején, ha eléggé el van hűlyítve; vagy honvédő háborúk alkalmából. Csoóri nem ilyesmire gondol. De már a forradalmak is csak akkor nevezhetők közös nemzeti vállalkozásnak, ha kiiktatjuk a nemzet fogalmából azokat a rétegeket, amelyek ellen irányul. A nemzet nem lehet közös vállalkozás, amíg érdekellentétek szabdalják keresztül-kasul. Nem véletlen, hogy Csoóri sem próbálja megadni e közös vállalkozás programját. Persze, nem is adhatná meg, mert ez a közös vállalkozás — legalábbis jelenleg — csak a megszentelt szövegek szintjén fogalmazható meg. Márpedig ezek a szövegek már régóta csak jámbor óhajokként hatnak. Az irodalomnak — és általában a nemzetet alkotó különféle osztályok, rétegek, személyek közérzetének — az lenne jót, ha a nemlétező közös vállalkozás helyett érdekellentéteit artikulálhatná nyíltan, ha tehát a „cselekvés jogáért küzdő élet” a közös vállalkozás helyett olyan nemzeti közösségért vállalhathatna áldozatot, mely belső konfliktusait szabadon és lényegi megalkuvások nélkül küzdheti végig.

Ezzel a századok óta vonakodó lehetőséggel bontják ki újra és újra, más és más tartalommal a különféle egységlobogókat. Csoóri Sándor természetesen nem ilyesféle sugallt „közös vállalkozások” apostola, az ő pátoaszát elvont-áttalános utópia színezi át.

Különösen megdölgölködtató a fenti idézet a névsor láttán, amelyre Csoóri más összefüggésben mint magas példára hivatkozik. „Ady, József Attila, Móricz, Németh László vagy Szabó Lőrinc azért adnak nekünk személyes ajándékot, mert a társadalom kínálta keretből kitörve mindig az emberi lét magasabbjól nézték a társadalmat.” Először az „emberi lét magasa” kifejezésen akadok fenn: úgy vélem, a listán szereplők egytől egyik a saját igen különböző magasságukból nézték a világot, és mindnyájan mást láttak benne. „Panaszokadásuk így nem puszt-

ta panasz volt, hanem lét-szemlélet” — írja Csoóri. De milyen léte-tet szemlélték, és hogyan? Ha például a nemzetnek mint közös vállalkozásnak a szempontjából vesszük őket szemügyre, akkor szembeszökő, hogy ezek a lét-szemlélők egészen különböző vállalkozások hívei voltak. Hogy csak a három fiatalabb nemzedék-társat említsen: Szabó Lőrinc és József Attila szinte csak abban egyezett meg, hogy mindketten nagy költészetet hoztak létre. Szabó Lőrinc ehhez „különbékét” kötött a világgal, József Attila viszont haláláig azt kiabálta, hogy „nincs alku”; Szabó Lőrinc enyhén jobb-oldali volt, József Attila dühödten antifasiszta, ráadásul marxista is. Szíve mélyéből elutasította az irodalom népies irányzatát, a nacionalizmus és faji szempontok által is befolyásolt szellemtörténet minden válfaját, egy szóval mindazokat a szellemi és politikai törekvéseket, amelyeknek Magyarországon akkoriban Németh László volt az egyik legkifinomultabb és legszínvonalasabb ideológusa. Az ilyen listák minden fejtegetésnél-ékesszólóbban bizonyítják a közös vállalkozásként felfogott nemzet-utópia tarthatatlanságát.

Éppilyen tarthatatlan véleményem szerint az a mód, ahogyan Csoóri szembeállítja a gazdasági eredményeket a nemzeti értékekkel. A kormányzat szerinte helytelenül reméli, hogy „... a gazdasági eredmények majd maguktól értetődően átváltoznak nemzeti értékekké. Nem változnak át!” Mezei András fejtegetésével egybehangzóan úgy gondolom, hogy át se kell változniuk, mert önmagukban azok a nemzetek élet-színvonalra például értékmérő tényező, mert nagymértékben befolyásolja a lakosság értéktermelő és értékfogyasztó képességét. Én nem állítanám szembe egymással a gazdasági és a nemzeti értékeket, hanem inkább azt vizsgálán meg, ha kellően értenék hozzá, hogy milyen felfogás és szemlélet alapján, milyen struktúra segítségével próbálja valamely kormányzat előmozdítani a gazdasági, szellemi vagy erkölcsi értékek termelését. Minél önállóbban és minél szélesebb körben bontakoznak ki eközben a szellemi és lelki energiák, annál bizonyosabb, hogy e különböző ágazatok a közös nemzeti gyűjtőmedencében futnak össze. Csoóri nyilván azért érzi, hogy a gazdasági eredmények nem változnak át maguktól értetődően nemzeti értékekké, mert a termelés nem „közös vállalkozás”, vagyis nem maximális tudást és leleményt mozoosító tevékenység, hanem valamiféle központi akarat megvalósítása, amelynek során tömördek nemzeti érték — vagyis erkölcsi és szellemi tehetség és tapasztalat is — kihasználatlanul marad. De ugyanez érvényes a szellemi és erkölcsi javak termelésére is: a modern társadalmak struktúrája egységes.

Ezen a ponton riadtan megálllok. Csoórral vitázva csak nem sétáltam be az ő utcájába? Magam is a termelésről mint „közös vállalkozás”-ról kezdék ábrándozni — innen már csak macskaugrás a „nemzet mint közös vállalkozás” ábrándja. És ha mindkettőt úgy fogunk fel, hogy csupán különféle — közösségek és egyének által tisztán felismerhető és önálló felelősséggel alakítható — érdekek és felfogások harcaként valósulhatnak meg? Az ábránd, persze, ábránd maradna, de nem szívhatna így mégis magába valamiféle potenciális, távlati realitást?